

Socijalnokonstruktivistički pristup analizi medijskog diskursa

Aleksandar Halmi*
Renata Belušić**
Jelena Ogresta***

SAŽETAK

Diskurzivna analiza, analiza diskursa (analiza rasprave) naziv je za mnoge različite pristupe u proučavanju teksta ili nekoga drugog empirijskog materijala a razvila se iz različitih teoretskih tradicija i disciplinarnih područja. Strogo govoreći ne postoji jedna jedinstvena "analiza rasprave", nego mnogo različitih stilova analize koji se zovu jednim imenom.

Zajedničko svim tim analizama jest da odbacuju realno shvaćanje da je jezik samo jednostavno, neutralno sredstvo odražavanja ili opisivanja riječi, nego je analiza rasprave jedna od glavnih značajki za konstrukciju socijalne zbilje. U ovom djelu razmatrat će se jedan pristup analizi rasprave koji je znatno utjecao na različita područja kao što su sociologija znanosti, komunikologija, medijska istraživanja, socijalna psihologija, politologija i socijalni rad.

Ključne riječi: analiza diskursa, medijski diskurs, poststrukturalizam, postmoderna, dekonstrukcija, konstruktivizam (lingvistika)

* Aleksandar Halmi, Studij za obrazovanje socijalnih radnika, Nazorova 51, Zagreb. E-mail: ahalmi@inethr.

** Renata Belušić, Studij za obrazovanje socijalnih radnika, Nazorova 51, Zagreb.

*** Jelena Ogresta, Studij za obrazovanje socijalnih radnika, Nazorova 51, Zagreb. E-mail: jogresta@net.hr

Uvod u analizu diskursa

Iznimno brzi porast zanimanja za analizu rasprave posljednjih godina istodobno je posljedica i odraz stajališta "lingvističkog obrata" koji se pojavio u umjetnosti, humanističkim i društvenim znanostima pod okriljem filozofije postmoderne. Lingvistički obrat bio je potaknut kritikama neopozitivizma i snažnim utjecajem strukturalnih i poststrukturalnih ideja te postmodernističkim napadima na tradicionalnu epistemologiju (Jill, 1995, Potter, 1996). Činjenica da analiza diskursa potječe od kritika tradicionalne društvene znanosti znači da se ona temelji na korjenitim epistemološkim osnovama koje se dosta razlikuju od drugih metodologija. Taj se smjer često naziva interpretizam ili konstruktivizam. Premda u literaturi ne postoji jedinstvena definicija tih temeljnih istraživačkih paradigmi postoje neke ključne značajke:

1. kritičko stajalište prema spoznaji koja se uzima zdravo za gotovo i skepticizam prema stajalištu da nam naša opažanja društvene stvarnosti daju jednostavnu i točnu sliku tog realiteta;
2. spoznaja da su načini na koje mi najčešće spoznajemo socijalnu zbilju povijesno i sociokulturno specifični pa prema tome i relativni;
3. osuda stajališta da se cjelokupno znanje gradi pod utjecajem društva, tj. da su naši današnji načini spoznaje o svijetu određeni ne samom prirodom svijeta nego i društvenim napretkom;
4. obveza da se istraže načini na koji su ta znanja socijalno oblikovana to jest konstruirana.

Jedna od posljedica toga epistemološkog stajališta jest da se analiza rasprave ne može razmatrati u sklopu tradicionalnih metodoloških paradigmi, nego u sklopu alternativnih pristupa u koje uključujemo: simbolički interakcionizam, etnometodologiju, fenomenologiju, konstruktivizam i postmodernu.

57 varijanti analize diskursa

Termin "rasprava i analiza rasprave" jako je složen. Tvrdnja da je neki pristup prikladan za analizu ne govori mnogo. Naime, pojam analiza rasprave nema samo definicijsku upotrebu, nego naznačuje potrebu određenog stajališta koje se sastoji od niza različitih argumenata. Premda vjerojatno postoji najmanje 57 različitih pristupa analizi rasprave, jedan od načina da bi se razumjela razlika među njima jest da razmišljamo o opsežnim teoretskim tradicijama u koje se one mogu svrstati. U ovom kontekstu raspravljat ćemo o tri takve tradicije.

Prvo, postoje različite pozicije poznate pod nazivom kritička lingvistika, socijalna semiotika ili kritička lingvistička analiza. Uspoređujući taj tip analize

rasprave s ostalima vidimo da je ta tradicija usko povezana s lingvistikom, ali ipak u najužoj vezi sa semiotikom (semantikom) i strukturalnom analizom. Glavna semiološka postavka da smisao pojma ne proizlazi iz prirodene značajke odnosa između riječi koja služi za objašnjenje i samoga pojma koji ta riječ objašnjava, nego iz sustava suprotnosti u koji je taj odnos usađen, postavila je osnovni izazov dijelu jezika koji se bavi odnosom “riječ-objekt”, i ima za cilj imenovati pojmove. Ta postavka razvila se u nedavnom kritičkom, lingvističkom radu koji se bavi odnosom jezika i politike. Ta tradicija dobro je predstavljena u studijama o medijima, posebice u istraživanju o tisku i istaknula je između ostaloga i načine na koje pojedina lingvistička forma može imati dramatične učinke s obzirom na to kako se događaj ili fenomen tumači i shvaća.

Druga opsežna tradicija jest ona koja se razvila pod utjecajem etnometodologije i “konverzijske analize” (Garfinkel, 1967, Atkinson i Heritage, 1984). Te postavke ističu funkcionalnu ili akcijsku orijentaciju rasprave. One ne istražuju vezu između značenja i riječi, nego razlog zašto su ta značenja nastala (koja im je svrha) te detaljno promatraju organizaciju socijalne interakcije.

Treći sastavni dio toga dijela koji se ponekad poistovjećuje s analizom rasprave jest onaj koji je povezan s poststrukturalizmom. Poststrukturalisti su raskinuli s realističkim gledištem u vezi s jezikom i odbacili spoznaju jedinstvenog, koherentnog predmeta istraživanja koje su dugo bile u središtu tradicionalne filozofije i epistemologije. Među poststrukturalistima najviše se ističe Foucault (1981), značajan po tome što je objasnio genealogiju postmodernističke analize rasprave. Za razliku od većine teoretičara analize rasprave, Foucault se ne zanima za detalje izgovorenoga ili već napisanog teksta (manifestni sadržaj), nego za latentnu, narativnu strukturu teksta koji ima svoje povijesno ishodište.

Teme u sklopu analize diskursa

Pristup koji ćemo prezentirati temelji se na idejama iz sve tri gore navedene tradicije te na opsežnom području retoričke analize. Na početku se analiza rasprave razvijala iz dijela i iz spoznaja s područja sociološke znanosti i socijalne psihologije, a danas se bavi analizama s različitih područja te čini teoretski jedinstven i koherentan sklop u analizi rasprave i teksta. O analizi rasprave korisno je razmišljati uzmemo li u obzir četiri glavne tematske cjeline: 1. sam pojam rasprave ili diskursa; 2. jezik kao konstruktivni ili konstitutivni dio analize; 3. akcijski karakter analize rasprave; 4. kritika retoričke organizacije rasprave. Prva tema uzima u obzir samo raspravu kao glavnu temu istraživanja. Pojam “rasprava” koristi se za sve oblike razgovora i teksta, bilo da se radi o

prirodnoj konverzaciji, materijalu iz intervjua ili pisanom tekstu bilo koje vrste. Analitičari rasprave zanimaju se za tekst sam po sebi, a ne smatraju ga sredstvom za dobivanje podataka koji leže iza same rasprave – bilo socijalne, psihološke, kulturološke ili neke druge. To stajalište jasno izdvaja analitičare rasprave od ostalih teoretičara koji preko jezika nastoje doznati samo ono što se dogodilo po nekoj uzročno-posljedičnoj konstalaciji. Analitičari rasprave ne smatraju raspravu kao načine na koje se dolazi do spoznaje neke socijalne stavnosti, nego se zanimaju za sadržaj i organizaciju samoga teksta. Druga tema analize rasprave ističe da je jezik konstruktivan. Potter (1987) raspravlja o tome da metafora konstrukcije ističe tri pristupa. Prvo, ona se fokusira na činjenicu da se rasprava gradi na temelju nekih ranijih (već postojećih) lingvističkih izvora: jezik i lingvističke prakse nude sustave izraza narativnih formi, metafora i uobičajenih stvari iz kojih se može prikupiti određeni smisao i značenje. Nadalje, metafora konstrukcije ističe činjenicu da prikupljanje podataka uključuje odabir između brojnih, različitih mogućnosti. Čak i najjednostavniji fenomen moguće je opisati na mnoštvo različitih načina, a bilo koji opis ovisit će o orijentaciji samog govornika ili pisca. Naposljetku, spoznaja konstruktivnosti naglašava činjenicu da se bavimo svijetom s aspekta socijalnog konstruktivizma i interpretizma, a ne na neki izravan ili neposredan način. U pravom smislu riječi, različite vrste tekstova izgrađuju socijalnu zbilju. Konstruktivistička upotreba jezika tako jasno upozorava na raskid s tradicionalnim realnim modelima jezika u kojima je jezik samo proziran medij, razmjerno izravan put ka stvarnim stajalištima ili događajima, ili samo odraz samih stvari. Treće obilježje analize rasprave koji se želi istaknuti jest akcijska ili funkcijska orijentacija rasprave. Naime, analitičar rasprave promatra sve oblike diskursa kao jedan oblik društvene prakse. Jezik tako postaje sam za sebe oblik prakse, a ne samo običan epifenomen. Ljudi se koriste raspravom da bi činili stvari, da bi osuđivali, ili se predstavljali u pozitivnom ili negativnom svijetlu, razgovarali itd. Da bismo to naglasili treba istaknuti činjenicu da se rasprave događaju u sociološkom vakuumu. Kao društveni sudionici ili akteri mi se neprestance orijentiramo prema kontekstu interpretacije u kojem se sami nalazimo te tako izgrađujemo našu raspravu da bi se uklopili u širi socijalni kontekst (pravni, socijalni, medicinski, kulturni, politički ili bilo koji drugi). Analitičari rasprave ističu tvrdnju da su sve rasprave slučajne. Važno je reći da spoznaja konteksta interpretacije nije ni ograničena ni mehanička. Ona se korisiti ne samo pri određivanju općih parametara interakcije, kao što su mjesto interakcije i osoba koja je sudjelovala u interakciji, nego i za utvrđivanje profinjenijih obilježja interakcije, kao što su npr. vrste akcija koje su se izvodile ili orijentacije sudionika interakcije. Analitičar rasprave istodobno je uključen u sam proces analize rasprave i u analizu konteksta interpretacije. Čak i naizgled najobičniji,

neutralni opis, može biti uključen u niz različitih aktivnosti, ovisno o kontekstu interpretacije. Uzmimo kao primjer sljedeću rečenicu: “Moj automobil se pokvario”. Ta rečenica zvuči kao jednostavna i jasna opisna rečenica o jednom mehaničkom objektu. Ipak, značenje te rečenice može se znatno promijeniti u različitim kontekstima. Evo mogućih interpretacija te rečenice: 1. kad tu rečenicu kažemo prijatelju nakon sastanka, ona može značiti implicitnu zamolbu da nas prijatelj odveze kući; 2. kad tu rečenicu kažemo osobi koja nam je auto prodala prije nekoliko dana, ona može značiti optužbu ili okrivljavanje te osobe; 3. kada tu rečenicu kažemo profesoru na čije smo predavanje zakasnili, ona može imati ulogu izgovora.

Jedan od načina da provjerimo analizu rasprave jest da pogledamo kako su ostali sudionici interakcije odgovorili, jer nam to može dati uvjerljive analitičke indicije (dokaze). Npr. ako je osoba koja je prodala automobil odgovorila: “Pa, radio je kad sam ti ga prodao”, to znači da je prodavač rečenicu interpretirao kao optužbu – premda nije eksplicitno iznešena. Ali kontekst interpretacije ne mijenja se samo s obzirom na to s kim razgovaramo: npr. možete razgovarati s istom osobom i čak se koristiti istim riječima, a pritom proizvesti mnoštvo različitih interpretacija. Razmislite kako pitanje: “Izlaziš li večeras?” može imati mnoštvo značenja ako ga postavimo svojem partneru (supružniku). Ono što se želi istaknuti je činjenica da u jeziku ništa nije jednostavno (jednoznačno) i nevažno: razgovor i tekstovi su socijalne aktivnosti i čak i izjave koje nam se čine najjednostavnijima uključene su u različite vrste aktivnosti. Jedan od ciljeva analize rasprave jest da se odrede uloge i aktivnosti razgovora i tekstova te da se istraži kako su one izvedene. To nas vodi do četvrtoga stajališta (obilježja): analiza rasprave smatra da su razgovori i tekstovi retorički organizirani. Za razliku od analize razgovora ili konverzacijske analize, analiza rasprave gleda na društveni život kao na život okarakteriziran konfliktima ili sukobima različitih vrsta. Kao takva, većina rasprava nastoje uspostaviti jednu verziju svijeta, natječući se s drugim različitim verzijama. To je posebice slučaj u političkim diskursima. Naime, političari očito nastoje privući javno mijenje nudeći im svoj socijalno-politički program to jest viđenje svijeta. Isto tako oglašivači (osobe koje reklamiraju proizvode) pokušavaju nam prodati proizvode, svoje životne stilove i snove. Sve to ne vrijedi samo za političare i oglašivače, nego i za sve ostale vrste rasprave. Isticanje retoričke prirode teksta usmjerava našu pozornost na načine kako sve rasprave pokušavaju postići uvjerljivost.

Praksa analize diskursa

Puno je lakše raspravljati o ključnim temama analize rasprave nego objasniti kako pristupiti analizi teksta. Najlakše bi bilo kada bi postojao gotov recept koji bi čitatelj mogao metodički slijediti, ali to u ovom kontekstu nije moguće. Negdje između pojma prijepisa ili transkripta i opisivanja ili deskripcije, gubi se sama bit analize rasprave koja se nikada ne može staviti u okvire jednostavnih ili jednoobraznih kodnih shema, hipoteza i analitičkih kategorija. Ipak, iako se vještina rasprave ne može opisati niti za nju postoji jedinstveni naputak to ne znači da analizu rasprave treba namjerno mistificirati i taj postupak prepustiti stručnjacima koji se njome bave. Analiza rasprave slična je mnogobrojnim metodološkim postupcima u sklopu različitih strategija kvalitativnih istraživanja. Npr. novinari tijekom svoje izobrazbe ne dobivaju točan opis onoga što neki događaj čini viješću, a ipak vrlo brzo razvijaju smisao za prepoznavanje prave vrijednosti neke vijesti. To pokazuje da se neke stvari ne mogu naučiti teoretski, nego je potrebna praksa.

A. Postavljanje istraživačkih pitanja – Analiza rasprave nije pristup (metoda) koji se može koristiti kao zamjenska tehnika za neke tradicionalne oblike analize kao što su npr. analiza sadržaja ili statistička analiza podataka skupljenih upitnikom. Odluka da se koristimo analizom rasprave ima za posljednicu radikalni epistemološki pomak. Kao što smo već istaknuli, analitičari rasprave ne smatraju da su tekstovi sredstvo kako bismo otkrili stvarnost skrivenu iza jezika. Umjesto toga analitičari promatraju tekst sam za sebe i s tim u vezi postavljaju različita pitanja. Kad npr. analitičar rasprave analizira razgovor između vegetarijanaca, on ne želi otkriti razloge zašto su se ti ljudi odrekli mesa nego nastoji analizirati njihovu odluku da postanu vegetarijanci. Moguća lista pitanja je neograničena, ali kao što možemo zapaziti ta se pitanja dosta razlikuju od ostalih konvencionalnih pitanja u sklopu tradicionalnoga metodološkog pristupa.

B. Prijepis ili transkripcija– Ako analiziramo tekst koji već postoji u nekoj javnoj domeni npr. novinski članak, izvješće tvrtke ili snimka saborske rasprave, prvo što trebamo imati za analizu jest prijepis ili transkript. Dobar prijepis trebao bi biti što detaljniji zapis rasprave koja će se analizirati. Taj prijepis ne bi se trebao sažimati, pročišćavati, niti ispravljati govor, nego bi trebao biti prepisan doslovce sa što više značajki pravoga razgovora. Prijepis je postupak koji vremenski dugo traje, čak i onda kada se bilježe samo glavne značajke govora (kao što su naglašavanje i oklijevanje). Prijepis može trajati čak deset sati za jedan sat snimljenoga materijala. Analitičari govora i razgovora, kao i neki analitičari rasprave, govore o tome da su detaljni prijepisi potrebni ako ne želimo izgubiti glavne značajke govora. Sustav prijepisa koji bi

lježi intonaciju, nejasan govor (koji se preklapa), disanje i slično, mogu imati vremenski omjer 20:1. Ipak, kako je rekao Potter, prijepis ne treba smatrati beskorisnim poslom prije nego što počnemo pravu analizu. Često do najvažnijih analitičkih spoznanja, analitičar dolazi baš tijekom prepisivanja, jer je za dobar prijepis potrebna predanost opsežnoj građi. Iz tog razloga uvijek je korisno zapisivati analitičke natuknice tijekom prijepisa. Jedna od stvari koja najviše pogađa početnike u analizi rasprave kada pregledavaju, ili još više kada prepisuju jest potpuna nesređenost govora. Pojedine značajke govora postale su toliko uobičajene da ih mi često gotovo ne čujemo, ali postanu vidljive u prijepisu. To znači da se u prijepisu moraju obaviti mnoge ispravke u govoru; promjene brzine ili teme, stanka, preklapanja, prekidi i slobodno korištenje fraza kao što su “znaš”. I doista dok obavljamo analizu rasprave, počinjemo shvaćati koliko mi iz navike uređujemo govor koji čujemo. Druga stvar koja postaje jasna, premda se čini kontradiktornom, jest činjenica da je govor zapravo uređen. Ispravci i promjene brzine događaju se onda kada se govornici počinju usmjeravati prema kontekstu interpretacije. Kad završimo prijepis i dobijemo tekstualne podatke, analiza može početi. Najkorisnija polazna točka je odbaciti shvaćanja da se stvari uzimaju zdravo za gotovo. To podrazumijeva promjene u načinu na koji promatramo jezik s ciljem da se što bolje usredotočimo na konstrukciju, organizaciju i funkcije rasprave, a ne da tražimo ono što se skriva iza jezika. Kao što je svojedobno istaknuo Potter, akademsko obrazovanje uči ljude da čitaju tekst ulazeći u njegovu bit, a to je potpuno pogrešan način da se pristupi analizi. Ako npr. čitamo članak ili knjigu uobičajeni nam je cilj jednostavan i jedinstven sažetak pri čemu ignoriramo nijanse kontradiktornosti i područja nejasnoća. Ipak, analitičar rasprave bavi se detaljima odlomka rasprave koji su fragmentirani i kontradiktorni. Na taj način doista želi istražiti ono što je zbilja rečeno ili zapisano, a ne zanima ga opća ideja rasprave. Provedba analize rasprave uključuje i ispitivanje vlastitih pretpostavki i načina na koji mi obično zaključujemo o stvarima. To uključuje i skepticizam te razvoj analitičkog mentaliteta kojim se obično ne koristimo ako ne sjedimo pred nekim prijepisom. Kada čitamo bilo koji odlomak trebamo se zapitati: “Zašto to čitam na ovaj način?”, “Koje značajke teksta utječu na to da čitamo tekst na taj način?”, “Kako tekst postiže uvjerljivost?”.

C. Kodiranje – Poput ostalih kvalitativnih istraživača analitičari rasprave moraju se zadubiti u građu koju proučavaju. Dobar početak za to jest jednostavno čitanje i ponovno isčitavanje prijepisa dok ga u cijelosti ne upoznaju. Taj proces obvezno prethodi kodiranju. Očito je da su kategorije upotrebljene za kategorije određene pitanjima interesa. Ponekad se one čine relativno jednostavnima. U drugim slučajevima kodiranje može biti puno složenije, te fenomen interesa ne mora biti odmah jasan, nego se može artikulirati tek nakon

nekoliko početnih analiza. To ističe važnu značajku kodiranja: u početnim stadijima kodiranje treba provesti što temeljitije i iscrpnije i to tako da se svi granični slučajevi uključe u okvir analize, a ne isključe. Istraživači se koriste različitim strategijama kodiranja i to prema osobnim interesima, ali u osnovi kodiranje je način organizacije sustava kategorija i traženja veza među njima prema određenom paradigmatском modelu (Glaser, Strauss, 1996). Npr. kad bismo istraživali kako vegetarijanci opravdavaju svoju odluku, tada bi jedan od načina kodiranja na početku bio da razvrstamo prijepise u različite skupine kategorija s obzirom na značenje: neki ljudi će reći da su prestali jesti meso zbog zdravstvenih razloga, drugi zbog dobrobiti životinja, a neki pak zbog etičkih razloga. Važno je zapaziti da pojedinci mogu kombinirati i različite razloge a posao analitičara rasprave nije ispitivanje stavova pojedinaca već konteksta ili socijalne konstrukcije vegetarijanstva.

D. Analiziranje rasprave – Kada se završi inicijalno kodiranje i čim su napravljene sve kategorije i podkategorije te među njima uspostavljene relacije, vrijeme je da se počne s pravom analizom. Analiza se može podijeliti u dvije međusobno povezane faze. Prva predstavlja traženje određenog obrasca pravilnosti u podacima. Ona se provodi tako da se ispituje varijabilitet podataka to jest da se pronađu sličnosti i razlike unutar i između podataka. Druga faza bavi se funkcijom, tako da se postavljaju provizorne hipoteze o funkciji pojedinih obilježja rasprave, a zatim se uspoređuju s podacima. Naravno, to ne zvuči jednostavno ali u praksi je otkrivanje šablone (obrasca) i funkcije rasprave često vrlo teško i vremesnki zahtjevno. Kao što je Potter istaknuo, nije neuobičajeno da se analitičar nekoliko dana koristi jednom analitičkom shemom da bi je onda morao u potpunosti korigirati ili odbaciti jer ne odgovara lingvističkim i empirijskim dokazima. Za razliku od nekih stilova analize koji zanemaruju varijabilnost ili pak jednostavno prelaze preko nekih dijelova koji se ne uklapaju u narativnu strukturu.

E. Procjena analize rasprave – U posljednjem dijelu rasprave govorit ćemo o procjeni analize rasprave i to predstavljajući neka pitanja koja se često javljaju u diskusiji: 1. Daje li nam analiza rasprave opsežnu empirijsku generalizaciju? Kratak odgovor na to pitanje jest – ne. Npr. ona ne nastoji postaviti pitanja poput zašto su neki ljudi izabrali da postanu samohrani roditelji. Analiza rasprave ne želi identificirati univerzalne procese i načine ponašanja. I doista su analitičari rasprave kritični prema tvrdnji da je takva generalizacija uopće moguća, te tvrde da je rasprava uvijek prouzročena odnosno izgrađena iz posebnih interpretativnih izvora i dizajnirana za točno određene kontekste. 2. Je li analiza rasprave reprezentativna? U nekim slučajevima analitičar rasprave može odrediti reprezentativnost svoje analize, ipak općenito govoreći, analitičare rasprave više zanima sadržaj, organizacija i funkcije teksta nego

samo pitanje reprezentativnosti. Dok analitičari rasprave ne odbacuju u cijelosti kvantifikaciju, preduvjet za prepisivanje značajki određene kategorije je detaljno objašnjenje kako se odlučiti je li nešto značajno za fenomen ili nije. To je često daleko zanimljivije i složenije nego kada na temelju jednostavne kvantifikacije pokušamo utvrditi reprezentativnost. 3. Daje li analiza rasprave točne i provjerene podatke? Analitičari rasprave iznimno su kritični prema mnogim postojećim metodama za određivanje valjanosti i točnosti podataka. Analitičari rasprave pokušavaju u sklopu analiza sami napraviti nove i originalne metode provjere kojima će osigurati valjanost i pouzdanost skupljene empirijske građe. Potter smatra da se analitičari rasprave mogu koristiti s 4 kriterija da bi procijenili pouzdanost i točnost analize: 1. Analiza devijantnih slučajeva tj. detaljno ispitivanje slučajeva koji nisu u skladu s identificiranim uzorkom što može poslužiti da se identificirani uzorak ispravi i da se analizi da veća sofisticiranost. 2. Mišljenje sudionika – kao što je već prije rečeno – jedan od načina provjere je li naša analiza ispravna jest da vidimo kako naši sudionici odgovaraju na pitanja. To je najznačajnije kod snimki interakcija, ali čak i kod novinskih članaka, pisama ili drugih medija. 3. Postizanje koherencije. Provedba analize rasprave kao i analiza konverzacije, temelji se u velikoj mjeri na zaključcima prijašnjih radova. Svaka nova studija može se provjeriti ako je uspoređujemo s prijašnjim studijama. One s koherentnom strukturom mogu se dalje razviti, dok će se druge vjerojatno zanemariti. 4. Procjena čitatelja. Možda najvažniji način da se utvrdi vjerodostojnost analize jest predstavljanje građe koja se analizira, tako da samo čitatelji mogu donijeti vlastitu procjenu i interpretaciju analizirane građe koju su pročitali. Tamo gdje je to moguće i dopustivo, analitičari rasprave daju na uvid čitateljima cijeli transkript, a tamo gdje nije moguće na uvid se mogu dobiti prošireni odlomci. U tom smislu analiza rasprave je otvorenija od bilo kojega drugog oblika kvalitativnih istraživanja.

F. **Faze u analizi rasprave** – Premda u analizi rasprave nema nekog univerzalnog naputka. Sljedeće točke koje sažimaju cijelu raspravu mogu olakšati izvedbu okvira analize: 1. Formuliranje inicijalnih istraživačkih pitanja 2. Odabir teksta za analizu 3. Detaljna transkripcija teksta 4. Pažljivo čitanje i kritičko preispitivanje teksta 5. Detaljna izrada kodnih i kategorijalnih shema 6. Izradba dijagrama i matrica 7. Provjera pouzdanosti i vjerodostojnosti 8. Interpretacija i izvedba zaključaka 9. Pisanje istraživačkog izvještaja.

Analiza medijskog diskursa

Danas se, prema mišljenju Cotterove (Cotter, 2003), mogu razabrati tri glavna pristupa u proučavanju medijskog diskursa. To su: 1. analiza diskursa,

2. sociolingvistička istraživanja, i 3. “nelingvistička” istraživanja. Dok je pristup analize diskursa u središtu ove rasprave, ne smiju se zanemariti ni ostali pristupi, jer se međusobno isprepleću i nadovezuju. Tako se stručnjaci često usmjeruju na sociolingvistička istraživanja da bi okarakterizirali meke dimenzije medijskog govora kao što su varijacije i stil, ili da bi nas izvjestili o komunikacijskoj razini govora kao što su odnosne strukture govora i razgovora. “Nelingvistička” istraživanja uključuju tzv. političku analizu (policy analysis), komunikološke i kulturološke studije. Iako se, u tom kontekstu, koriste termini analize medijskog diskursa, istraživači se ipak upravljaju unakrsno-disciplinarnom matricom i njihova se nastojanja mogu grupirati u nekoliko kategorija. Za daljnju elaboraciju primarne su sljedeće analitičke metode: 1. kritičko-analitička (pristup analize diskursa); 2. narativno-pragmatična (pristup analize diskursa i sociolingvistike); 3. komparativna-međukulturalna (pristup i sociolingvistike i analize diskursa), i 4. medijsko-komunikacijska istraživanja (nelingvistički pristup). Različiti pristupi i metode pokrivaju neka od glavnih analitičkih područja, često se fokusirajući na sljedeće primarne teme: narativni ili sociolingvistički elementi koji se oblikuju unutar medijskog diskursa (“govor vijesti”); implikacije koje nastaju zbog duljine intervjua ili reportaža; oblikovanje moći, propagande i ideologije u sklopu pojedinog tiska; utjecaja medija u polarizaciji socijalne neravnoteže i nejednakosti pojedinih marginalnih skupina i sl.

Početak analize medijskog diskursa

Socijalnokonstruktivistička teorija, posebice onaj dio koji je pod utjecajem poststrukturalizma, često teži (bilo namjerno ili po inerciji) prihvatiti relativističko stajalište prema kojem se ne može tragati za istinom (objektivnošću), nego se moraju priznati mnogobrojne alternativne konstrukcije događaja u medijima. Mnogi socijalnokonstruktivistički usmjereni istraživači vjeruju da cilj istraživanja nije više otkriti činjenice, nego nešto sasvim drugo. Cilj postaje politički i pragmatičan; to nije traganje za istinom nego za bilo kakvom koristi koju istraživačevo “čitanje” fenomena može imati u ostvarivanju promjena u odnosu na ljude kojima su te promjene potrebne. Istraživanje tako postaje “akcijsko istraživanje”, dakle, ono koje za cilj ima promjenu i intervenciju to jest političku aktivnost. No, svi socijalni konstruktivisti ne zauzimaju takvo političko stajalište, a mnoge među njima više zanima istraživanje koje se bavi djelovanjem jezika i konstrukcijom opisa nekog događaja u medijima. Taj pristup ima vrijednost kad je riječ o novom modelu medijskih istraživanja i o utvrđivanju novih načina razumijevanja medijskih fenomena. Ali onima koji se izričito bave političkim aspektima medija svakako se ne može dopasti istraživanje koje opovrgava ili, u najmanju ruku, zanemaruje pitanja

moći vezana za diskurs. Kada je riječ o socijalnokonstruktivističkom istraživanju koje zagovara analizu društvenih fenomena u medijima, postoji znatna opasnost da se “najbolja” analiza preokrene u nešto što je “politički atraktivno” u danom trenutku. Odsutnost objektivnih kriterija na temelju kojih bi se ocjenjivala vrijednost socijalnokonstruktivističkih istraživanja, predstavlja jedan od tipičnih problema u tom području.

Ispitivanje publike

Usmjerenost prema širokom auditoriju drugi je potez tekstualno fokusirane analize medija i mnogi su istraživači svjesni da teorijska pozicija analize medijskog diskursa nužno mora voditi računa o auditoriju i publici kojoj je određena vijest namijenjena. Različiti lingvisti i teoretičari nude različite konceptualizacije publike i njezine uloge u konstrukciji medijske stvarnosti. U socijalnokonstruktivističkom pristupu koji Cotterova (2003) zastupa, publika se promatra kao dio mehanizma razgovora. To je u oštrom kontrastu s više konvencionalnim pretpostavkama o masovnoj komunikaciji koja se temelji na aktivnom pošiljatelju i pasivnom primatelju informacija. Pozicija publike se sve više ističe kao glavni elemenat paradigme konstruktivističkog istraživanja koja oblikuje medijsku stvarnost.

Priroda podataka

Sveprisutnost medijskog jezika i njegove lake dostupnosti čine ga prirodnim izvorom podataka za lingviste zainteresirane za komponente jezika i govora te za stručnjake koji se bave procjenom učinaka jezika u određenoj socio-kulturnoj sredini. Tisak i drugi konvencionalni, ali i suvremeni mediji koji su nositelji velikih količina informacija, vrlo su plodonosan teren za analizu medijskog diskursa i ostala medijska istraživanja. Tijekom istraživanja strukture podataka Cotterova posebnu pozornost usmjerava na četiri konstitutivna elementa koji ocrtavaju tip tekstualne analize. To su: 1. situacijski kontekst; 2. Funkcija; 3. sadržaj, i 4. forma podataka. Njezin rad je primjer multidisciplinarnoga konstruktivističkog pristupa u sklopu kojega tekst ima kontekstualni, funkcijski, sadržajni i normativni karakter. No, i drugi sociolingvisti koji se bave istraživanjem jezika izvan analize diskursa koriste se također velikim bazama podataka koje tisak ili bilo koji drugi medijski entitet može producirati.

Dekonstrukcija

Dekonstrukcija označava pokušaje da se tekstovi ili neka druga medijska građa raščlane kako bi se shvatio način na koji su konstruirane s ciljem da predstave određene medije i njihovo djelovanje. Dekonstrukcija, u Derridinu

smislu (Derrida, 1981) tog termina, znači ispitivanje tekstova koji se bave određenim područjem ili disciplinom (znanstvenom), pri čemu je svrha otkriti unutrašnje proturiječnosti “skrivena” u tekstovima i upozoriti na odsutna ili potisnuta značenja kako bismo shvatili način na koji nas tekstovi navode da prihvatimo pretpostavke sadržane u njima. Na primjer Squireova (1990) ističe da tradicionalni “pasivni” jezik medijskih istraživačkih izvještaja zanemaruje ulogu i status istraživača i istraživanog subjekta. Autoritet “odsutnog” istraživača je iza svake pasivne tekstualne konstrukcije. On je taj koji odlučuje o hipotezama i metodama istraživanja i ekstrahira zaključke iz rezultata. Takvo istraživanje nastoji poboljšati znanstveni rad i istaknuti istinitost i vjerodostojnost empirijske građe uzrokujući pritom kaos i veliku količinu pogrešaka mjerenja. Osjećaj da je istraživač odsutan pridonosi konstrukciji slike koja je nužna tradicionalnim shvaćanjima metodologije i Squireova to pokazuje u dekonstrukciji medijskih tekstova. Billig (1990) dekonstruira tekstove i opise analiziranjem njihove retoričke prirode. On tvrdi da se medijski tekstovi pišu i govore, kao i svakodnevni razgovori običnih ljudi, te oblikuju korištenjem retoričkih sredstava. Analiza retorike, dakle, istražuje sve načine korištenja jezičnih sredstava pomoću kojih medijski istraživač predstavlja neki argumentirani opis. A opisi su smješteni uvijek u kontekst javnih rasprava i dokazivanja.

Struktura diskursa

Medijski podaci obogaćuju ispitivanje nekoliko tradicionalnih parametara govora, te često nude “treću alternativu” standardnim dihotomijama kao što su kontinuitet govornoga i pisanog razgovora i privatnog jezika. Istraživanje medija nudi izazov nekome tko a priori pretpostavlja kako bi razgovor mogao teći između pisanog ili govornog načina komunikacije. Slično tome, Cotterova zapaža da se rutinska intonacija radijskih vijesti može vidjeti kao način koji označuje slušatelju očekivanja u određenom kontekstu razgovora u sklopu neke interpretivne zajednice. Jedinствена distribucija značajki govora pojavljuje se u ostalim medijskim govorima, pokazujući više dio socijalnog i tekstualnog značenja impliciranih na govornoj razini. Analiza govorne razine radi se da bi se istaknula ključna svojstva i ponašanje jezika u vijestima. Kontekst medija stvara jedinstveni oblik jezika i govora koji obogaćuje naše razumijevanje jezika i govora. Pri tome su narativna struktura i jezični stil dva stvaralačka područja analize koji stvaraju jedinstvene rezultate kad se medijski podaci počinju detaljno analizirati.

Raščlanjivanje diskursa

Drugi oblik dekonstrukcije medijskog teksta teorijski je povezan s onom vrstom poststrukturalističke teorije koja se oslanja na Foucaultov (Foucault, 1972) pojam genealogije jezika. Tom vrstom dekonstrukcije istražuje se razvoj sadašnjih načina sporazumijevanja, razvoj postojećih diskursa i predstavljanja ljudi u medijima da bi se pokazalo kako je došlo do konstrukcije aktualnih “istina”, kako se one održavaju i kakve odnose moći nose sa sobom. Taj drugi oblik dekonstrukcije povezan je s raščlanjivanjem diskursa; to znači ispitivanje dominantnih diskursa, recimo roda, seksualnosti, političke marginalizacije itd., i upozoravanje na njihove implikacije u vezi s identitetom i odnosima moći. To može podrazumijevati utvrđivanje pozicija subjekta koje nude medijski diskursi i ispitivanje implikacija koje te pozicije imaju u odnosu prema identitetu i u političkom smislu.

Zaključno treba istaknuti da socijalnokonstruktivističko teorijsko stajalište ne podrazumijeva nužno korištenje analize diskursa u istraživanju, kao što ni onaj tko se koristi analizom diskursa ne mora nužno biti i socijalni konstruktivista. Socijalni konstruktivizam kao nekoherentan skup teoretskih stajališta i analiza diskursa, kao jedan od pristupa u istraživanju medija, ne idu nužno ruku pod ruku. Socijalni konstruktivisti mogu se sasvim uspješno koristiti i drugim kvalitativnim i kvantitativnim metodama istraživanja izvan konteksta analize diskursa kao jedne od prototipova kvalitativne analize podataka.

Primjer analize medijskog diskursa

Kao primjer analize diskursa navest ćemo Potterovu “Kvantifikaciju retorike” (1991) u sklopu televizijske emisije o iskustvima žena s karcinomom dojke.

Pitanja koja je voditelj postavljao ženama:

Odjeljak 1.

1. Kako ste se osjećali kad ste postavili svjesni problema?
2. Kako ste se osjećali kad Vam je prvi put rečeno da je riječ o karcinomu?
3. Kako je na to reagirala Vaša najbliža okolina?
4. Kakav ste oblik pomoći trebali: Kada ste prvi put postali svjesni da nešto nije u redu i kada ste doznali da je riječ o karcinomu?
5. Kakvu je pomoć trebao Vaš partner i cijela obitelj?
6. Što smatrate uzrokom karcinoma na dojki?
7. Koliko je bolest promijenila Vaš život?

8. Što Vam je najgore u spoznaji da imate tumor?
9. Je li nešto dobro proizašlo iz tog iskustva?
10. Jeste li zabrinuti zbog toga što Vam se dogodilo?
11. Postoji li još nešto što biste voljeli reći o svojem iskustvu bolesti?

Odjeljak 2.: Analiza diskursa – kvalitativna i kvantitativna analiza

Vjerovanja žena o uzročnicima karcinoma dojke:

1. Infekcija – nema komentara 0 ranijih slučajeva
2. Nasljeđe – nema povijesti bolesti 2 ranija slučaja
3. Uzročnici u okolini: 3 ranija slučaja
 - a) otrovi, uvjeti na radnom mjestu, klima
 - “Jednom mi je rečeno da korištenje aluminija uzrokuje rak.”
 - “Mislim da pretjerano izlaganje suncu uzrokuje rak.”
 - “Ne znam ništa o genetički preinačenoj hrani koja uzrokuje rak.”
 - b) droge i kontracepcijske pilule 1 raniji slučaj
 - “Mislim, uzimala sam pilule u mladim danima.”
4. Dodatno u kombinaciji s drugim bolestima – nema komentara 0 ranijih slučajeva
5. Stres, briga, napetost – nema komentara 0 ranijih slučajeva
6. Uzrokovano menopauzom (rađanjem) 22 ranija slučaja
 - “Uvučene bradavice, kaže se da se u vezi s tim treba brinuti.”
 - “Kažu da ćeš ga prije dobiti ako nemaš djece.”
7. Dodatne traume ili operacije 9 ranijih slučajeva
 - “Ponekad bih čula da ga mogu prouzročiti padovi.”
 - “Tada sam se sjetila da sam se lupila u grudi.”
8. Nemar, pritisak siromaštva – nema komentara 0 ranijih slučajeva
9. Urođena osjetljivost – nema komentara 0 ranijih slučajeva
10. Ponašanje, vlastita neodgovornost 1 raniji slučaj
 - “Rečeno mi je da ako u istom obroku jedeš rajčice i šljive ...”
 - “Miješanje specifične hrane ...”
11. Starenje, prirodna degeneracija – nema komentara 0 ranijih slučajeva
12. Ostalo 5 ranijih slučajeva
 - “Ne mislim da je riječ samo o jednom razlogu.”
 - “Mislim da uzročnika ima više.”

LITERATURA:

- Atkinson, P. i Heritage, J. (1984) *Structure of social action*. London: Cambridge University Press.
- Billig, M. (1991) *Ideologies and Beliefs*. London: SAGE.
- Cotter, C. (2003) "Discourse and Media", str. 155-168. U Schiffrin, D. i H. Hamilton: *The Handbook of Discourse Analysis*. New York: Blackville Publishing.
- Derrida, J. (1981) *Dissemination*. Chicago: University of Chicago Press.
- Foucault, M. (1972) *The Archaeology of Knowledge*. London: Tavistock.
- Foucault, M (1980) *Power-knowledge: selected interviews and other writings* (C. Gordon Edition), New York: New York Pantheon.
- Garfinkel, H. (1967) *Studies in Ethnomethodology*. New York: Prentice Hall, Inc.
- Glaser, B. i Strauss, A. (1967) *The Discovery of Grounded Theory*. Chicago: Aldine.
- Jick, T. D. (1995) "Mixing qualitative and quantitative methods, triangulation in action, administrative science quarterly", *Discourse and Society*. London: SAGE 6(7) str. 188-201.
- Potter, J. (1991) "Quantification Rhetoric - Cancer on Television", *Discourse and Society*. London: SAGE 2(3) str. 333-365.
- Potter, J. (1996) *Representation of reality: discourse, rhetoric and social constructions*. London: Sage Publications.
- Squire, C. (1990) "Crisis what Crisis? Discourses and Narratives of the Social", u Shoter, J.: *Deconstructing Social Psychology*. London: Routledge.aa.

Aleksandar Halmi
Renata Belušić
Jelena Ogresta

A Socio-Constructive Approach to Media Discourse Analysis

SUMMARY

Discourse analysis is the name of a number of different approaches to the text or some other empirical material analysis developed from various theoretical traditions or disciplines. Discourse analysis is not unique; various styles of analyzing are represented within this discipline.

One thing common to all the types of discourse analysis is that they all reject the realistic understanding of language as a simple, neutral medium of word description; rather discourse analysis is one of central elements in the construction of social reality. This paper examines a type of discourse analysis which has considerably affected fields like scientific sociology, communication science, media research, social pathology, political science and social work.

Key words: discourse analysis, media discourse, post structuralism, postmodern, deconstruction, constructivism (linguistics)